

HELSINGFORS

UNIVERSITET — 300 ÅR

Av professor HERMAN GUMMERUS, Helsingfors

UNDER nio decennier bar Finlands högsta lärdomsanstalt namnet »Kejsrerliga Alexanders-Universitetet i Finland». När denna officiella benämning år 1919 utbyttes mot det enkla »Helsingfors universitet», tillades i författningen därom orden »grundat i Åbo 1640». Det var icke en ny högskola som efter Åbo brand år 1827 upprättades i Helsingfors. I det manifest, som kejsar Nikolaus I utfärdade efter Åbo brand 1827, hette det uttryckligen, »att universitetet i Åbo kommer att hava sitt säte i Helsingfors». Professorerna och studenterna flyttade helt enkelt från Åbo till landets nya huvudstad, där ståtliga byggnader uppfördes för universitetet, och fortsatte där sitt arbete i de gamla gängorna, så vitt detta var möjligt under de förändrade förhållandena. Så kunde 200-årsjubileet år 1840 celebreras med de maktägandes goda minne. Helsingfors universitet är en direkt fortsättning av Åbo akademi.

Den 5 september 1940 firade universitetet minnet av sin trehundraåriga tillvaro med en fest i den vackra solennitetssalen. Den gestaltade sig till en högtidlighet i det djupa allvarets tecken. Det andra världskriget går förhärjande fram över länder och folk utan att man ännu kan förutspå dess resultat. Finland har redan betalat sin tunga tribut åt krigets Molok. Flämtande efter den ojämna kampens ansträngningar söker dess folk med sammanbiten energi att inom sitt förminskade område bota krigets skador, som störtat det i armod och betryck efter en period av löftesrikt ekonomiskt uppsving. Men sina traditioner på kulturlivets olika områden skall Finland dock troget vårda. Därom vittna talen som höllos vid universitetets fest och framför allt den omständigheten,

Ivar A. Heikel: Helsingfors universitet 1640—1940. Helsingfors 1940. 796 s.

Eino Kaila: Die finnische Staatsuniversität durch dreihundert Jahre. Helsinki 1940. 93 S.

att universitetsarbetet återupptagits i sin fulla utsträckning efter den långa av kriget förorsakade pausen.

Ivar A. Heikel, professor emeritus i grekisk litteratur, universitetets rektor 1907—1911 och 1920—1922, har till 300-årsjubileet utgivit en ståtlig volym, som behandlar Åbo akademis och Helsingfors universitets historia från 1640 till 1940. Den åldrige veteranen i vetenskapens och de fosterländska strävandenas tjänst — han fyller 80 år efter några månader — har här skapat ett monumentalt verk, som sammanknyter till ett helt den hittills utkomna litteraturen rörande universitetets växlande öden och lärdomslivets utveckling i Finland från en anspråkslös början till allt rikare blomstring, med tillägg av nya, värdefulla upplysningar hopletade av honom ur arkivens gömmor. Särskilt tacksam är man för de utförliga personalierna rörande enskilda universitetslärare och de livfullt tecknade bilderna ur den akademiska miljön. Professorn i teoretisk filosofi, Eino Kaila, har i en för utländska läsare avsedd publikation skrivit en kortare översikt. Huvudintresset koncentreras här på det idéhistoriska sammanhanget, som författaren klarlägger på ett tankedigert och fängslande sätt.

Åbo akademi, en skapelse av Per Brahe, hade under stormakts-tiden, liksom rikets andra universitet, huvudsakligen till uppgift att utbilda präster och ämbetsmän. Om en fruktbringande vetenskaplig verksamhet i egentlig mening vid sidan av undervisning, examina och torra, kompulerande latinska disputationer kan man knappast tala. Den nyskolastiska, av de klassiska auktorerna och den ortodoxa teologin bundna lärdomen, som ledde till universitetens stelnande i hävdvunna former, lämnade dem oberörda av tidens kraftigt uppblomstrande empiriska tänkande, såsom ofta påpekats i litteraturen, senast av Bengt Hildebrand i hans arbete om Kungl. Svenska vetenskapsakademiens förhistoria och grundläggning. »Nära hundra år — skriver Eino Kaila — förflöto efter grundandet av det finska universitetet, innan det upphörde att vara blott en traditionsbunden läroanstalt för att bliva en härd för den fria, kritiska och skapande forskningen.» Men det var dock av utomordentlig betydelse för Finlands kulturliv, att dess söner nu kunde få akademisk utbildning i sitt eget land, utan att resa över havet till universitetet i Uppsala.

Sina lärarkrafter fick Åbo akademi under 1600-talet och långt in på 1700-talet till mycket stor del från Sverige, och därifrån kommo även många av studenterna. Någon väsentlig skillnad mellan

finsk- och svenskfödda lärare och elever fanns inte under en tid, då latinet var undervisningens språk. Flera av de svenska professorerna lärde sig finska. Värmlänningen Eskil Petraeus, professor i teologi, utgav år 1649 den första finska språkläran.

Märkligt är det att se, huru universitetets lärare och alumner redan vid stormaktstidens slut anslogo finsk-patriotiska toner. Mest bekant bland dem var Daniel Juslenius, född år 1676 i Virmo i Finland, år 1712 utnämnd till linguarum professor. I tre disputationer utvecklade han all sin kännedom av hemlandet och all sin filologiska lärdom för att förhärliga Finland och dess invånare. Hans förebild var Rudbecks berömda *Atlantica*. Finnarna voro enligt honom ett urgammalt kulturfolk, som utfört lysande bragder och utsträckt sitt välde över stora delar av Europa. Finskan hörde till de ursprungliga språk, som vid den babyloniska förbistringen utgått från hebreiskan! Icke mindre än 500 finska ord härledde Juslenius ur gamla testamentets heliga språk. Likheten mellan finskan och grekiskan ansåg han bevisa, att finnar och greker i en avlägsen forntid stått i nära beröring med varandra.

Under stora ofreden måste Åbo akademis professorer år 1713 fly över till Sverige. Några studenter från Finland började studera i Uppsala, men under åren 1715—1721 läto dock 47 ynglingar i Stockholm inskriva sig vid Åbo akademi. Nya professorer utnämndes under landsflykten. År 1722 kunde universitetet åter öppnas i det av kriget illa medfarna Åbo, till en början med endast sju närvarande professorer. Även sedan antalet tolv blivit fullt var lärarkåren, skriver Heikel, mycket svagare sammansatt än år 1640. »Varken i Finland eller Sverige synes under det svaghetsstillstånd, som den långvariga krigstiden medfört även på det andliga området, någon tillgång till framstående akademiska lärare ha funnits.»

Universitetet i Åbo reste sig likväl under frihetstiden småningom ur sitt förfall. Av stor betydelse för dess utveckling var att kanslersämbetet bekläddes av så betydande män som Arvid Horn (1723—35), Ernst Johan Creutz (1735—39) och Karl Gustaf Tessin (1745—61). Nu framträder bland akademins lärare den ena framstående vetenskapsmannen efter den andra. Eino Kaila skildrar på några välskrivna sidor, huru starkt inflytande universitetet rönste av det begynnande »upplysningstidevarvets» ledande idéer. Den benhårda ortodoxien och den ofruktbara nyskolastiken ersattes dels av den wolfska rationalismen, dels av det utomordentliga

intresset för naturvetenskaperna och det ekonomiska framåtskridandet. Detaljer rörande de enskilda professorerna finner man i Heikels arbete. Också historien hade ett par goda representanter. Karakteristiskt för tiden var att professorer ur skilda fakulteter — även teologer — författade eller presiderade vid disputationer, som rörde sig om ortbeskrivningar eller naturvetenskapliga och ekonomiska frågor. Den mest uppmärksammade av denna tids universitetslärare i Åbo är i våra dagar Linnés elev Pehr Kalm, professor i ekonomi och naturalhistoria 1747—79.

Åbo akademis blomstringstid inföll, säger Heikel, mellan åren 1772 och 1807. Den dominerande personligheten under denna tid var Henrik Gabriel Porthan, den man som mera än någon annan gjorde universitetet till en härd för fosterländskt inställd forskning, föregångaren till 1800-talets finsk-nationella uppsving, men på samma gång en trogen målsman för Finlands politiska och kulturella samhörighet med det svenska moderlandet. Som akademiens bibliotekarie 1772—77 vårdade han sig med verklig kärlek om det bibliotek, vars undergång vid Åbo brand med oersättliga bokskatter och handskrifter är en av de största förluster som drabbat Finlands kulturliv. Som elokventieprofessor efter Henrik Hassel 1777—1804 dokumenterade han sig som klassisk filolog. Men sin största betydelse fick Porthan, då han i sina arbeten lade grunden till studiet av Finlands historia och till kännedomen av och förståelsen för den finska folkdiktningen och det finska språket. En imponerande kohort av begåvade universitetslärare och forskare grupperade sig kring honom. Som den mest betydande framstår juristen Matthias Calonius, professor i allmän lagfarenhet 1778—1817. Antalet studerande hade icke nämnvärt ökats. År 1801 var totalantalet närvarande studenter 283, medan år 1700 hade funnits 387 inskrivna, av vilka dock en stor del var frånvarande. År 1640—1641 hade inskrivits hela 249, låt vara att en mycket stor del av dem var hemma från Sverige, såsom ovan nämndes. Ännu i början av 1800-talet studerade åtskilliga svenskar i Åbo. Under åren 1800—1807 inskrevos 89 i Sveogotiska nationen. Men universitetets betydelse för Finland får icke bedömas endast efter det större eller mindre antalet av unga finska män, som där fingo sin vetenskapliga utbildning. Avgörande för landets kulturutveckling var den intellektuella nivå, varpå universitetet stod under den sista svenska tiden, och denna var anmärkningsvärt hög.

Så kom skilsmässan från Sverige. Man vet huru mycket Alexan-

der I gjorde för att försäkra sig om sina nya undersåtars tacksamhet och trohet. Finland fick genom lantdagen i Borgå ställningen av en autonom stat med en inre självstyrelse, vari den ryska regeringen blott föga inblandade sig. Denna välvilja från monarkens sida kom även i rikligt mått Åbo akademi till del. Antalet lärostolar ökades, lärarna fingo sina löneförmåner förbättrade och det arbetades ivrigt på fullbordandet av det nya akademihuset, var till grundstenen lagts av konung Gustaf IV Adolf år 1802. Det invogs år 1817 i sammanhang med den fest, varmed reformationens tvåhundraårsjubileum firades. Också andra byggnader uppfördes för akademiens räkning, såsom ett astronomiskt observatorium, som blev färdigt år 1818. Dock är det icke riktigt att, såsom man stundom gjort, framställa allt detta som »skänker» av monarken; utgifterna bestredos med finska statsmedel.

De yttre betingelserna för akademiens fortsatta verksamhet voro således gynnsamma. Så mycket mera anmärkningsvärt är det att en avmattning i universitetsarbetet inträdde under de första decennierna av den ryska tiden. De gamla professorerna avgingo den ena efter den andra och de nya voro i allmänhet föga betydande. »Hufvudorsaken till avmattningen i det intellektuella arbetet — skriver Heikel — måste man söka däri, att akademiens lärare, liksom andra medborgare, hade svårt att finna sig till rätta i det nya läge de råkat i genom den ryska erövringen.» Upplösningen av den nära förbindelsen med Sverige var till en början mycket menlig. »Våra professorer hade stått i synnerligen livlig personlig och skriftlig beröring med svenska forskare. I vittra och vetenskapliga sällskaps skrifter hade de publicerat undersökningar och uppsatser. En sporrande tävlan hade uppstått. Även konkurrensen med svenska forskare om professorsplatser hade verkat eggande. All kontakt med Sverige hade visserligen icke upphört, men den hade blivit lösare, fått en mera tillfällig karaktär.»

Alexander I:s välvilja mot universitetet förblev oförändrad under hans senare år, men man kände likväl ett allt hårdare tryck av den ryska handen, ju mera den politiska reaktionen fick överhand i regeringssystemet. Det ansågs som ett stort nådebevis av monarken, då han år 1816 utnämnde sin son Nikolaus till akademiens kansler. Efter Alexander I:s död utnämnde den nye kejsaren sin minderårige son Alexander till sin efterträdare på kanslersposten. Man visste icke då, att ett hotande moln höll på att uppstå på akademiens horisont. Det urladdade sig efter den här-

jande brand, som den 4 september 1827 lade sju åttandedelar av Åbo stad i aska.

Redan före år 1827 torde man ha umgåtts med planen att flytta Finlands universitet från Åbo till Helsingfors, som år 1812 gjorts till landets huvudstad. Åbo med sina gamla svenska traditioner låg ju i de ryska maktägandes tanke alltför nära det gamla moderlandet. Bland professorerna och studenterna vid akademien hade inte saknats symptom till en stillsam opposition. Docenten i historia Adolf Ivar Arwidsson hade i tidningsartiklar vågat ge uttryck åt nationellt finska idéer med tydlig spets riktad mot den reaktionära ryska regimen. Bestraffad med förvisning från universitetet år 1822 utan rätt att återvända, hade han överflyttat till Sverige, där han blev hjärtligt mottagen och slutligen utnämnd till kunglig bibliotekarie. Också några professorer hade tvungits att ta avsked såsom misstänkta för oppositionella tänkesätt. Studenternas sinnelag var icke mindre misstänkt. År 1812 skrev Gustav Mauritz Armfelt till ärkebiskop Tengström: »De ryska språklärarna skola ej vid sina publika lektioner ha en enda åhörare. Är sådant anständigt? Är sådant klokt? Tror man att man om sex år befordras utan att kunna ryska eller att Finland ej mer är under ryskt välde?» Armfelt liksom Tengström voro båda varma fosterlandsvänner, men de ansågo att Finland i sitt eget intresse måste visa så stor lojalitet som möjligt gentemot Ryssland. Då och då hade det förekommit slagsmål mellan studenter och ryska soldater. Härtill kommo de fortlevande sympatierna för Sverige. Betecknande för de ryska farhågorna i detta avseende var att akademiens kansler, storfurst Nikolaus, vid sitt besök i Åbo år 1820 gav rektor Melartin tillsägelse att inte ge studenterna resetillstånd till Sverige. »Där — sade han — härska icke goda grundsatser, varken vid hovet eller hos nationen.»

Universitetets förflyttning till Helsingfors dikterades alldeles tydligt av politiska motiv. I landets nya huvudstad, där den inhemska regeringen och den ryske generalguvernören residerade, skulle universitetet lättare kunna övervakas. Detta hade man på finskt oppositionellt håll fullt klart för sig. Den 15 november 1827 skrev professor P. A. von Bonsdorff till professor J. J. Berzelius i Uppsala: »Varför förflyttning från Åbo? För det vi hade ett frihetsälskande land till vår granne, för det våra studerande ynglingar vid ett eller annat tillfälle, icke för innehållets eller meningens skull, utan blott för behaget i melodin (!), sjungit någon

svensk nationalsång, t. ex. 'Kring Sveas fana samlas vi'. Och sådant har blivit framburet till högre ort. Och för det någon gång obetydligt oväsande ägt rum mellan de studerande och ryska militären. Man har länge känt huru onådigt detta blivit upptaget, Men nu var stunden kommen, då ljungelden skulle nedstörta från de över våra huvuden sammanskockade molnen.»

Men om höga vederbörande hade tänkt sig, att universitetets förflyttning till Helsingfors skulle leda till den finska opinionens närmande till »det stora fäderneslandet», så misstogo de sig. Under de första decennierna av sin verksamhet i Helsingfors, mitt under den nikolaiska regimens hårdaste tryck, blev universitetet vad det varit redan i Åbo under den sista svenska tiden med Henrik Gabriel Porthan som ledare: en härd för det vaknande finska nationalmedvetandet. Tillsvidare dock icke med politisk anstrykning. Det politiska lösenordet var obetingad lojalitet mot kejsaren-storfursten på grundvalen av den regentförsäkran, vari Alexander I och även Nikolaus I hade förbundit sig att upprätthålla Finlands autonoma författning, en försäkran som även den senare i stort sett icke bröt emot. Det kan inte förnekas, att vår härskande byråkrati och även universitetets styresmän blott alltför ofta förknippade denna lojalitet med ett förnedrande kryperier för de maktägande, ett kryperier som visserligen kunde urskuldas under en tid av järnhård despotism.

Nej, det som studenterna i Helsingfors och några universitetslärare kunde entusiasmera sig för utan att råka i delo med den rådande regimen var inte politiska frihetsdrömmar utan den etnografiskt, språkligt och litterärt orienterade finskhetsrörelsen. Märkligt, om än fullt förklarligt, är att denna rörelse uppbars av män, som hade svenskan till modersmål eller åtminstone fått sin bildning på svenska, då ju inga finskspråkiga skolor existerade låt vara att kanske flertalet av dem tillhörde ursprungligen finskspråkiga släkter. Att arbeta för finskans utvecklande till ett kulturspråk, för den finska folkpoesiens tillvaratagande och för den finska folkmajoritetens språkliga rättigheter var en allmänt fosterländsk uppgift. Universitetskretsarna och studentnationerna ägnade sig med hänförelse åt denna uppgift under ledning av sådana män som Johan Vilhelm Snellman i medveten opposition mot den konservativa svenskspråkiga ämbetsmannaklassen. Johan Ludvig Runeberg blev medlem av det år 1831 stiftade Finska Litteratursällskapet.

Finskhet rörelsen var alls icke fientligt inställd gentemot de gamla svenska kulturidealerna, tvärtom. I det tal, som elokventieprofessorn J. G. Linsén höll vid invigningen av universitetets nya vackra byggnad vid Senatstorget år 1832, yttrade han bl. a.:

»Av skandinaviskt ursprung är emellertid den högre bildningens växt. Ehuru måhända röjande en artförändring, bibehåller den dock sina väsentliga kännetecken. Har man rätt att beklaga sig över detta förhållande? Skall man önska, att finnarna måtte äga en skarpare tecknad individualitet än något annat folk på jordens rund? Skola de stå helt och hållet isolerade från det stora brödräfbundet? — — — För finnarna var åtminstone den skandinaviska kulturen välgörande: den har mildrat tonen av deras liksom inneburna svärmodighet och sorgsenhet, öppnat deras blick till en friare, gladare åsikt av livet och naturen, stämt sinnet till mera behjärtenhet och mod, då mänsklighetens angelägenheter upprymma själen. Åbo akademi, ehuru uppammat vid Sveas modersbarn, såsom högskolorna i Uppsala och Lund, följde dock icke, med förkvävande av all egendomlig drift, den svenska nationalitetens fordringar. Man har ock därför gjort henne tillvitelsen av fennomani, som i den oväldiges ögon måste hedra henne. Den oförgätlige Porthan lyser härligast bland alla genom sin i inhemsk dräkt klädd förtjänst: kärleken till finska språket, skaldekonsten och historien blev hans levnadslust, hans ädlaste vederkvickelse. — — —»

Klart framträdde känslan för det omistliga svenska kulturarvet vid universitetets 200-årsfest år 1840. Bland gästerna från Sverige befann sig den finskfödde skalden Frans Mikael Franzén, som hylades med obeskrivlig entusiasm och bekransades som jubelmagister vid promotionen. En efter en flöto under dessa år Fänrik Ståls sägner ur Runebergs inspirerade penna. Det var icke endast den finske soldatens bragder under »Finlands sista krig», som här förhärligades i idealiserad gestalt, utan även vapenbrödraskapet mellan finnar och svenskar i deras kamp mot arvfjenden. Minnena från den svenska tiden förknippades här oförglömligt med den mäktigt framkvällande finska nationalkänslan. »Sägner» fosterländska patos fann sin starkaste resonans hos universitetsungdomen. »Vårt land» blev Finlands nationalhymn, då den första gången sjöngs vid studenternas majfest 1848.

Den vaknande nationalkänslan visade sig i ett allt intensivare arbete för det finska språket och den fornfinnska poesien. År 1831 stiftades Finska litteratursällskapet, 1835 utgav Elias Lönnrot Kalevala, år 1849 i en andra, tillökad upplaga. Mitt under den nikolaiska periodens yttre tryck gick det vetenskapliga livet inom och vid sidan av universitetet en ny blomstring till mötes. Finska Vetenskaps societeten stiftades år 1838, Finska läkaresällskapet år 1835. Några snillrika forskare gjorde Finlands namn känt över hela den civiliserade världen. Matthias Alexander Castrén öppnade genom sina resor i Ryssland och Asien oanade vyer för kändedomen av de kringspridda spillrorna av den finsk-ugriska

folkgruppen. Orientalisten Georg August Wallin vann världsrökt genom sina djärva färder tvärs genom det okända Arabien. Porthans idé, att Finland hade sin egen historia vid sidan av Sverige, hävdades av flera flitiga forskare. Naturvetenskaperna och matematiken hade även de framstående representanter. Johan Vilhelm Snellman bragte Hegel i högsätet i det filosofiska tänkandet hos oss, såsom Eino Kaila sakkunnigt utlägger. Hans arbete »Läran om staten» blev en bekännelseskraft för finskhetsrörelsen. Förlusten av Åbo akademis rika boksamling ersattes snart med ett nytt universitetsbibliotek. Det fick sitt hem i den fulländat sköna byggnad, som uppfördes av arkitekten J. C. L. Engel, skaparen av universitetets huvudbyggnad. Universitetet åtnjöt sin kanslers, tronföljaren Alexanders, mäktiga beskydd.

Detta behövdes i sanning, ty gång på gång hotades vår högskola av den ryska obskurantismens skugggrädsla. Ministerstatssekreteraren i Petersburg greve R. H. Rehbinder och efter hans död 1841 hans efterträdare greve Alexander Armfelt hade all möda att avvärja självhärskaren Nikolaus I:s vrede, då studenterna företagit sig någonting som uttyddes som farliga symptom av förbjudna frihetsidéer eller rent av som riksfientligt. Censuren vilade tung över den framväxande tidningspressen. Kulmen av restriktionerna nåddes då man år 1850 inskränkte finska språkets användning i tryck till ämnen, som åsyftade religiös uppbyggelse och ekonomisk nytta.

Inte ett ljud fick tränga fram till offentligheten av den växande oppositionen mot den byråkratiska tvångsregimen. Under det orientaliska kriget fanns det i Finland rätt många, som med hemlig längtan blickade västerut. Sverige var ju så gott som västmakternas bundsförvant. Skulle icke det gamla moderlandet finna en utväg att komma det förtryckta Finland till hjälp? Men en överväldigande stark opinion avvisade med förskräckelse varje tanke i denna riktning. Finland hade Nikolaus' kejsarord att trygga sig till; en obrottslig trohet mot honom och hans rike måste vara bestämmande för dess politiska inställning. Och dessutom, hade inte den engelska flottan mot all folkrätt härjat våra kuster och bränt eller kapat våra handelsfartyg?

Belöningen för denna resignerade lojalitet uteblev icke. När friskare vindar började blåsa från öster efter Nikolaus I:s död, när Finlands vän Alexander II besteg tsarernas tron, var tiden inne att ge politiskt innehåll åt den fosterländska stämning, som

vuxit sig stark under de föregående decennierna. Det var från den praktfulla, från Åbo flyttade katedern i universitetets solenitetssal, som kravet på lantdagens sammankallande i enlighet med de gamla svenska grundlagarnas bud för första gången uttalades offentligt efter en halvsekellång tystnad. Detta skedde den 20 september 1856, då universitetet firade Alexander II:s kröning. Professor Frans Ludvig Schauman yttrade där i sitt berömda tal: »En av de viktigaste bestämmingarna i landets författning är den, att folket genom sina representanter från de fyra stånden äger rättighet att på regentens kallelse vid allmänna riks- eller lantdagar överlägga om allmänna, för landet viktiga angelägenheter, att särskild delaktighet i lagstiftningen ävensom beskattningsrätten är dessa ständer tillerkänd.» — »Talet framfördes — skriver Ivar Heikel — icke blott muntligt, utan då universitetet ägde rätt att själv öva censur, blev det även tryckt. Sålunda bragtes till allmänhetens kännedom och begrundande frågor, som ej ens med antydningar fått behandlas i tidningspressen. — — — Talet översattes genom (ministerstatssekreteraren Alexander) Armfelts försorg till ryska och överlämnades till kejsaren. Denne fann talet innehålla mycket gott, men även en mängd opassande ställen, som ej kunde tolereras. Vicekansler fick en skrapa och ålades att tilldela rektor och Schauman föreställning. Detta var den närmaste följden, men säkert bidrog talet till att frågan om lantdag ej kunde lämnas till en obestämd framtid. Såväl medborgare som regering hade fått en stark påminnelse om grundlagarnas bud.»

Ännu satt dock reaktionen vid styret, företrädd av den energiske men despotiske generalguvernören greve Berg. Till straff för ett entusiastiskt tal, som Adolf Erik Nordenskiöld hållit till de svenska gästerna vid promotionen 1857, där han varit primus bland filosofiedoktorerna, blev han skild från universitetet och berövad sitt resestipendium och flyttade över till Sverige. Men det polska upproret förmådde Alexander II att i Finland tillmötesgå de krav, som professor Schauman så modigt uttalat. Den 1 september 1863 sammanträdde lantdagen på kejsaren-storfurstens kallelse. Den konstitutionella perioden under Finlands förening med ryska riket tog sin början.

Det blev en tid av materiell och andlig nydaning med säkert rotfäste i det förflutna. Formerna för samhällslivet förblevo de historiskt givna, men de fylldes av ett nytt innehåll, som förde

Finland in i det europeiska »framåtskridandets» malström. Vi arbetade med ett ungt folks hela energi på att bringa Runebergs ord »vårt land är fattigt, skall så bli» på skam. Ännu en gång, under den sista stora hungersnöden 1867—1868, måste folket anlita bonden Paavos utväg att blanda till hälften bark i brödet, men sedan gick det stadigt framåt mot stigande välstånd. Den andliga odlingen fortskred i folkbildningens tecken. Att den begynnande industrialiseringen och den starka folkökningen skulle alstra nya sociala problem och att folkbildningen till sist skulle bidra till att bereda marken för den ännu okända klasskampen med socialismen som direktiv, kunde framåtskridandets entusiastiska målsmän icke förutse.

Tillsvidare var det icke de sociala frågorna utan språkfrågan som behärskade politiken. Den gamla romantiska finskhetsrörelsen utmynnade under de friare förhållandena i en politisk dragkamp mellan »fennomaner» och »svekomaner». Striden stod om de förras, såsom det länge sedan medgivits på svensksinnat håll, berättigade krav på finskans likställighet med svenskan inom administrationen, vid domstolarna och i de högre läroverken, reformer som i en del punkter avvisades av de senare som förtidiga och som oförenliga med det finska språkets ännu outvecklade nivå. Först i ett senare stadium blev den finska folkmajoritetens och finskans absoluta husbondevälde »fennomannernas» mål.

I centrum av detta sjudande liv inom nationen stod universitetet med sin ännu så gott som uteslutande svenskspråkiga och för det mesta konservativt anlagda lärarkår och sina mellan de två språkpartierna delade studentnationer. Antalet lärostolar ökades efterhand. Den vetenskapliga produktionen hade att uppvisa allt flere betydande förmågor och några verkligt stora namn. Helsingfors universitet fick plats bland Europas mest ansedda högskolor. Jag hänvisar i detta avseende till Heikels uttömmande redogörelse. Den akademiska världen bibehöll en stor del av sin traditionella opinionsbildande roll i det politiska livet — universitetsrektors inskriptionstal vid början av varje termin betraktades ofta som verkliga programtal — men den praktiska politiken diskuterades och sköttes av den regelbundet sammanträdande lantdagen, den inhemska, av fosterlandsälskande män bestående regeringen (senaten) och den nyskapade politiska tidningspressen, som likväl i viss mån var underkastad den ännu bestående censuren efter en kort period av pressfrihet. Allt talrikare finsk-

språkiga tidningar framträdde vid sidan av de svenska. Enskilda universitetsprofessorer kunde aktivt deltaga i lantdagsarbetet som medlemmar av de särskilda stånden, huvudsakligen prästeståndet och ridderskapet och adeln. Någon gång kunde det hända att en framstående professor, såsom Leo Mechelin och Yrjö-Koskinen, utnämndes till senator, men principiellt stod universitetet som en strängt vetenskaplig institution utanför politiken. Endast språkfrågan spelade stundom på ett obehagligt sätt in i konsistoriets förhandlingar i utnämningsfrågor.

Inom studentnationerna, av vilka allt flere blevo rent finskspråkiga eller fingo en finsk majoritet, politiserades det flitigt. Tidens stora meningsbrytningar mellan konservativa och liberala gjorde sig förstas gällande även bland ungdomen, men de överskuggades dock av språkstriden. De finsksinnade studenterna förfäktade med ungdomlig radikalism det totala förfinskningsidealet, de svensksinnade livades av det nyvaknade intresset för den länge försummade svenska allmogen i kusttrakterna. Det blev nu huvudsakligen de senare, som uppbyro de gamla svenska kulturtraditionerna. Båda de stridande partierna framhöllo energiskt sitt fosterländska sinnelag. Den som skriver detta erinrar sig med rörelse, med vilken iver man i den tvåspråkiga österbottiska avdelningen (nationen) i mitten av 1890-talet debatterade den viktiga frågan, på vilketdera språket, finska eller svenska, talet för fosterlandet skulle hållas vid årsfesten, Porthans-dagen den 9 november. När det gällde folkbildningsarbetet — grundandet av folkhögskolor i främsta rummet — kommo de båda språkpartierna inom denna studentnation förträffligt överens.

I närmare fyrtio år levde Finland sitt konstitutionella liv, i allmänhet utan rysk inblandning. Vi hade t. o. m. lyckats ernå ökade statliga rättigheter, såsom uppställandet av egna finska trupper, dock endast infanteri, vartill senare kom kavalleri. Men vid sekelskiftet var det slut med den konstitutionella idyllen. Den år 1899 inledda förryskningspolitiken ledde till en nära tjugoårig författningskamp, som ändades med Finlands självständighetsförklaring den 6 december 1917 och självständighetens förverkligande genom frihetskriget. Under en paus av dessa s. k. ofärdsår tog Finland det långa steget från den antikverade ståndsrepresentationen till en på allmän rösträtt för män och kvinnor vilande ultrademokratisk folkrepresentation. Vi fingo även bevittna uppkomsten av ett överraskande talrikt socialdemokratiskt

parti, ett resultat av att det borgerliga Finland försummat att på allvar ta ihop med lösandet av de sociala problemen, en försummelse som dock delvis urskuldades av att vi voro beroende av det ryska överväldet.

Nu var det slut med det lugn, vari universitetet levat under de föregående decennierna. Både dess lärare och dess studenter togos i anspråk av den politiska försvarskampen. Språkfrågan trädde i bakgrunden och i stället blev den akademiska världen ställd inför den allt annat uppslukande frågan: huru skulle folket ställa sig till den fara, som hotade fäderneslandet? Flertalet av universitetslärarna och studenterna ställde sig med uppoffrande entusiasm i det passiva, några t. o. m. i det aktiva motståndets tjänst, men det fanns — så gott som uteslutande bland de finsk-sinnade — rätt många, som ansågo sig bäst tjäna sitt land genom att med eftergivenhet för de ryska fordringarna söka »rädda institutionerna». Höjdpunkten av det passiva motståndet nåddes i och med den av studenter ledda uppbådsstrejken, varigenom den ryska värnpliktens införande i Finland faktiskt omintetgjordes.

Det passiva motståndet tycktes dock till sist vara på väg att överväldigas av det ryska trycket. Också de förberedelser till ett aktivt väpnat motstånd, som vi försökte oss på under åren 1903—1906 i samband med den revolutionära rörelsen i Ryssland och med hemligt understöd av Japan — rätt många akademiska medborgare voro engagerade i det farliga företaget — hade runnit ut i sanden. Då kom världskriget 1914 med nya möjligheter för en väpnad frihetskamp. Nu var det som Finlands studenter gjorde sin stora insats för fosterlandets räddning. Svensk-nyländska studenter utgjorde hälften av de unga män, som i början av år 1915 reste till Tyskland för att där få militärutbildning. Inom kort hade skapats en mäktig folkrörelse, som ledde till bildandet av den även för svenska läsare välbekanta jägarbataljonen och som väsentligt bidrog till den segerrika utgången av befrielsekampen.

Jag kan stanna här. Under de två decennierna av ostörd fredlig utveckling, som följde på befrielsen, har Finland på kulturens alla områden gjort stora framsteg, vilka det likväl icke tillhör den nu levande generationen att slutligt värdesätta. Helsingfors universitet har därunder vuxit till en institution av verkligt stora mått. Ännu år 1880 var antalet närvarande studerande endast 627. Tjugo år senare, år 1900, hade det stigit till 1,174. Vårtermi-

nen 1915 funnos 3,006 närvarande studenter, av dem 2,302 manliga och 704 kvinnliga, höstterminen 1939 6,570, av dem 2,364 kvinnliga. Omkring 1,000 eller 15 % av dessa 6,570 voro svensktalande. Lärarnas antal utgjorde år 1915 sammanlagt 236, år 1939 346. Men, såsom jag ovan framhållit, det är icke storleken av ett universitet utan dess intellektuella nivå, som är det avgörande. Det har klagats över att studiekapaciteten på senaste tid gått tillbaka bland studenterna, kanske beroende på att flertalet av dem numera saknar det stöd, som ges av hemkultur. Universitetslära-
nas vetenskapliga nivå är fortfarande anmärkningsvärt hög.

Det nyss utkämpade kriget för Finlands tillvaro som självständig stat har av Helsingfors universitet krävt tunga offer av ung arbetskraft. Omkring 250 eller 6 % av de under höstterminen 1939 som närvarande anmälda manliga studenterna ha ljutit döden för fosterlandet, medan andra blivit invalider. Kriget har samman-
gjutit vårt folk till *ett* enda block i den fasta viljan att försvara landets dyrt vunna frihet. Det har åter en gång ådagalagt, att ingenting kan skilja finskt och svenskt i Finland, när denna frihet står på spel. Det vore väl alltför optimistiskt att förutsätta, att den långvariga språkstriden definitivt blivit bilagd, men den har dock under intrycket av det gemensamma fosterlandets fara förlorat sin udd, såsom det synes, i ännu högre grad än det skedde år 1899 och 1918. Finlands svenskar hade anledning att känna sig förfördelade, då antalet svenskspråkiga professurer vid vårt enda statsuniversitet inskränktes till 15. Men principen blev dock fastslagen: svenskspråkiga studenter ha rättighet att där erhålla undervisning och bli examinerade på sitt modersmål.

Vad det finska Finland beträffar, har kriget ytterligare stärkt insikten om dess oupplösliga samhörighet med den skandinaviska Norden, framför allt Sverige, trots olikheten i språk. Detta gäller i främsta rummet universitetets finskspråkiga lärare och lärjungar. Varje gång, då Finlands fäderneärvda samhällsordning hotas av yttre fiender, framstår denna samhörighet i blixtbelysning. Intet folk kan lösgöra sig från sitt historiska förflutna utan att förlora något av sig själv. Universitetets 300-årsjubileum har påmint oss om att dess historia går tillbaka till den dag, den 26 mars 1640, då den unga drottning Kristina i Nyköping undertecknade det fundamentsbrev, enligt vilket »en akademi eller ett universitet» skulle inrättas i Åbo, »vårt storfurstendöme Finland till heder och prydnad».